

גבול יוגרפיה

ולקוראיהם, ככתוב בשער הספר. זהו בלי-ספק מפעל חשוב, אם גם עבודת הלקוט והסדור היא מרגה כאן על עבודת היצירה, ועל-כל-ענינים ראוי להחזיק טובה לפרופסור דליטש בעד שקידתו הרבה שהראה בעבודה זו, ואפילו אם נחליט, כי הוא מפריז בערך מחברתו ומתגדר בעטרה, שלא כלה הולמת אותו, כשהוא כותב במבוא ספרו: „המחברת הזאת צמחה בשעה שעסקתי בעבודת המלון העברי לשטת כתבי-הקדש, ולכתחלה נכתבה כדרך כתיבתי תמיד, בלא על-דעת עצמי. עקר כוונתי היה לפטור על-ידה את המלון שלי מלטפל בהמון מלים זרות, צורות תבות משבשות וטרופים מלים, שאין מספר להם בנוסח כתבי-הקדש הקבוע... אולם אחרי אשר גמרתי את עבודתי, בתנאי את התקונים שנמצאו בתרגום המקרא של קאסל, כדי לאסוף משם עוד דוגמאות ולהכניס לתוך מחברתי את שמות המלמדים שקדמו לי בתקונים ידועים, ואחר-כך הוספתי להשלים את המחברת על-פי הוצאת כתבי-הקדש של קאסל. אם כך או כך, המחבר מסר לנו כאן כשלוש-אלפים תקונים בלשון-המקרא, אשר חדש אותם על-הרב (לפי דבריו במבוא) מסברת עצמו, ואחר-כך מצא את רבם הגדול (שוב לפי הודאת עצמו) בספרי מלמדים נוצרים ויהודים שונים. מה ושם הוא מזכיר במחברתו את שמות המתקנים שקדמו לו, אולם על-הרב אינו מביא את הדברים בשם אומרים. החדוש, שאפשר לזקוף את בלו על חשבון דליטש — זהו הסדור הנאה של התקונים האלה. והוא מגלה דעתו במבוא, כי בזה, הניח יסוד מצק לבקרת שפתי המקרא בעתיד, וכי הוא מבטל, כי על-ידי מחברתו זו יהפכו כמה ספקות בתקון המקראות לודאיות“ (שוב הכרה-עצמית מפלגה!)

„טעיות הקריאה והכתב בספרי-הקדש“

Die Lese- und Schreibfehler im alten Testament... Klassifiziert... von Friedrich Delitzsch. Berlin u. Leipzig (Walter de Gruyter u. Co.), 1920

שאלת תקוני לשון-המקרא עומדת במרכז חקירת כתבי-הקדש במאת השנים האחרונה, מן העת שהתמוטטה בחוגי התיאולוגים הנוצרים האמונה ברוח-הקדש (אינספירציה) השרויה על הכתובים. כל מבארי-המקרא החדשים הרבו להכניס תקונים משלהם אל נוסח כתבי-הקדש, ומספר התקונים התרבה כל-כך, עד שאין שום מלמד יכול להקיף את כלם. מובן, כי כמה תקונים נשנו רק בלשון-יחיד, ורב החוקרים דחו אותם; אבל גם מספר התקונים „המסכמים“ שנתקבלו ברבים הוא גדול ועצום מאד. בהוצאת המקרא החדשה בעריכת הפרופסור קאסל נכנסו התקונים „המסכמים“ האלה בשולי תגליון, והעורך, אשר אין דעתו נוטה אחרי השערות מבקרי-המקרא הקצוניים, מסר לעצמו דין וחשבון תחלה ונמנע מלהכניס אל ספרו תקונים מספקים ודמיוניים. הוצאת כתבי-הקדש זו נעשתה לספר-שמוש חשוב מאד במערכות התיאולוגים, אף כי נמצאו מי שחשבו כי העורך היה מיראי-הוראה יותר מן המדה. עתה עלה במחשבת הפרופסור דליטש לאסוף את התקונים לכתבי-הקדש במחברת אחת ולסדרם באופן נאות, כדי לעמוד על אפן של הטעיות בכתבי-הקדש ולהראות את מוצא השגיאות. בכח הסדרני המיוחד לו הוציא דליטש את מחשבתו לפעל ונתן לנו בזה, ספר-עזר לחוקרי השטה העברית ודקדוקה, למפרישי כתבי-הקדש

להוציא מסקנה, כי הכתיבה המאוחרת לא תהיה לגמרי על סגנון הפסוק ידועים בין התבות, וקשה לחסכים כי לא נהגו לשים קרן ביניהן כלל. מכל-מקום ברור הוא, כי בכתיבה הרושנה היו למעמים שוכחים לשים את הקרן הזוה, ואחר-כך הפרידו המאחרים שלא כהלכה את התבות המדבקות. מכיון שאין אנו מודים בודאיות הכלל היסודי של דליטש, רשות בידנו לצמצם את התקונים שהוציא מן הכלל הזוה. אפנים יש תקונים המתקבלים על הלב. על סוג התקונים האלה אפשר לחשוב, אפרי הקהלות, במקום, שפריה קהלת (קהלת, ו, כ"ז); ובב ימות, במקום, ובבוי מוח (שם, י, א), תקון שכבר עמד עליו שד"ל, ודליטש לא הביא את הדבר בשם אומרו; וכן גם, ומשפטי כאור יצא, במקום, ומשפטיך אור יצא (תושע, ו, ה); כל נביא וכל תורה, תמורת כל נביא כל תורה (מלכים ב, י"ז, י"ג); הנחותה כזאת, במקום, הן היתה כזאת (ירמיה, ג, י); והרביה תגיל הגדלת השמחה, תמורת, והרביה תגוי לא (אח; לו) הגדלת השמחה (ישעיה, ט, ב); אך לו ישתחוה, תחת, אכלו ושתחוה (תהלים, כ"ב, ב); אך טוב לישר אל, תחת, אך טוב לישראל (שם, ע"ג, א). יש גם תקונים נאים וחרשים, אבל הצורך שבהם אינו כל-כך גלוי, כמו ואתי על תבל יחם, במקום, ואתי על תבליתי (ישעיה, י, כ"ה). גם זה הוא חדוש שד"ל, ודליטש לא אמרו בשם אומרו; תקון אחר של שד"ל: טובם כחדיק ישרם מטוכה, תחת: טובם כחדיק ישר ממטוכה, מיכה, ז, ד, לא ידע המחבר ולא הביא אותו כלל; אם יירש בבקר ים, במקום, אם יירש בבקרים (עמוס, ו, י"ב); התקון אינו מכה, כי הרי צריך כאן לחקק את הקל לנפעל ולקרא: יחירש, ובאפן זה אפשר להמשיך את הענין אל חלק הפסוק הקודם, אפנים ורבים, בקרים חשוד קצח; לכנעני (יותר טוב, לכנעני, בידו אחת) הצאן, תמורת, לכן עניי הצאן (זכריה, י"א, ז). לעמת זאת נעשו תקונים יתרים ודחוקים, כמו: מקץ העשרים שנה, במקום: מקצה עשרים שנה (מלכים א, ט, י); לא תזכיר ולא יעלה על פיך, במקום: לא תזכירו לא יעלה על פיך (שמות, כ"ג, י"ג); הרי כבר קדם בא השפירי ברבים; פרי משפתינו, תמורת

מן תראוי להתעכב על הספר הזה, שהוא תראשון במינו (אפנים בשפה העברית יצאו לאור שני קונטרסים, עט-שקר סופרים, ונהגו סיגים, מעשה איש-נעמי, אבל הם אינם שלמים וערוכים לפי סדר המקרא ולא על-פי סדר מוצא הסעיות, והמחבר שלנו לא ידע אותם כלל). הוא נחלק לששה פרקים יסודיים, וכל אחד מהם מתחלק לכמה סעיפים בסדר תלויני גאון. — הפרק הראשון דן על הסעיות שצמחו לרגלי אפן הכתיבה של סופרי כתב-הקודש בדורות הראשונים. המחבר חושב, כי הסופרים הראשונים שכתבו את הדברים בכתב האשורי היו משתמשים בכתיבה Scriptio continua) מבלי לשים קרן בין התבות ובין הפסוקים. הוא מבטא, כי דבר זה הוא אמת, שאין להחזיר אחרית-לכאורה, הדבר הזה תמוה מאד. הרי בכתוב העתיקות של עם ישראל ושכניו, בכתב מישע מלך מואב, בכתב פנמו (בארמית הקדומה) ובכתב השלח (מזמן חזקיהו) נמצאו בקלות מיוחדות בתור סגני הפסוק בין התבות. דליטש מכיר את הסגולה הזאת של הכתב העברי העתיק, ואף-על-פי-כן הוא מוציא גורדין, כי הכתיבה האשורית המאוחרת הביאה לידי התנוונות במובן זה (כתיבה צפופה נמצאה רק במצבת אשמןעזר מלך הצידונים ועוד במצבות צידוניות) ותרה על כל דרכי ההפסק בין התבות והפסוקים (על הקרן שבין התבות ועל הנקודות המבדילות). אין לקבל את החלטת דליטש בתורה מן השמים. ספק גדול הוא, אם ירד הכתב האשורי לישראל שתאם, בדרך מהמכה, כמו שתשבו זאת הדורות המאחרים; יותר קרוב לחשב, כי הוא פרי התפתחות מסימה. אפשר למצא גם איזו חוליה אמצעית בין הכתב העברי העתיק והכתב האשורי המאוחר. — זהו הכתב שעל-גבי על-תגמא (הפסירוסים) במאה החמישית שלפני סמירת הנוצרים, הכתב, אשר בו נכתבו התעודות שנתגלו לפני זמן קצר באסואן ובאלמנטני, רואים אנו, כי התעודות הארמיות האלה הקמידו ברוח ידוע בין התבות, אם גם מה רשם לא גוהרו בכלל זה. בכלל היתה התפתחות הכתב מתנה בעקרה בהשתנות החר-הכתיבה, ובתלמוד נמצאה המסורה, כי שנוי מ'ג' צ' מ'ב' בסוף התכה הוא מעשה ידי הנביאים, כלומר — גחשב כבר אז לפנות עתיק מאד. מזה יש

מאבת החדוש, למשל: איכה יָנַח באפו.
 במקום: איכה יָעִיב באפו (איכה, ב, א;
 המחבר טמך בזה על דבריו במלון שלו,
 העתיד לצאת לאור, ואין זה סכרו: המעל
 יָנַח נמצא בישיעה, כ"ה, י"ז) ועוד. —
 גם חלוקת הפרקים צפחה, לדעת המחבר,
 בזמן המאמר, ויש אשר טעו קובעי-הפרקים
 בתבה אתה שמקומה בקצה הפרק והעתיקו
 אותה לקצה הפרק השני הסמוך אליו. ככה
 נעתקה (כסובן), גם זו אינה המצאה מקורית
 של דליטש (המלה, הללויה"ה מראשית מזמור
 ק"ה אל סוף מזמור ק"ז (מזמור זה שנתה
 ב,ברכי גמשי את ה' זריך לְטִים, ברכי
 גמשי את ה' — ולא יחר, כמו המזמור
 הקודם ק"ג; ולְטִים-זאת היה על מזמור
 ק"ה המסים ב,הללויה"ה לפתוח ב,הללויה
 תודו לה', כמו שמתחיל מזמור ק"ז), וכן
 גם מראשית מזמור קס"ו (שהיה עליו לפתוח
 ב,הללויה, אתבתי כו', כשם שהוא מסים
 ב,הללויה"ה) אל סוף פרק קס"ו (שאין לו
 אָדך לְטִים ב,הללויה", כיון שאינו פותח
 בו).

הפרקים ב' ו'ג' דנים על הסעיות שחודר
 לתוך כתב-הקדש לרגלי האותיות הרשות א,
 ה, ו, י, כתיבתן והשמטתן במקומן ושלא
 במקומן. ידוע הוא, כי האותיות השר שיות
 א, ה, ו, י [ה] נשמטות תדיר בכתיבה מפני
 רשיון בטוין, ולחפך הן נכנסות במקומות
 רבים מאד בתור סמני נקודות (אמות
 הקריאה); אבל אפשר להכיר על יסוד
 סקירה כל-שיחא בכתב-הקדש, כי ערבוביה
 גדולה שולטת בכתיבת האותיות הרשות
 ובהשמטתן. ככה, למשל, נכתב הרבה פעמים
 מַעַד, מַצָּא, לְחַמֵּין (במקום לְחַיִּמין, שמואל-
 ב, י"ד, י"ט) וכדומה לזו, ועד-כמה אפשר
 לסעוד בקריאת המלים האלה, כשאינן
 מְקֻדוֹת! לפעמים מלה אחת נכתבה בכמה
 פנים, למשל, קֹלֶתָה, קֹלֶתָה, קֹלֶתָה;
 דֹרְתָה, דֹרְתָה, דֹרְתָה; מִשְׁחֵיתִים, מִשְׁחֵיתִים,
 מִשְׁחֵיתִים; קָטִים, קָטִים, קָטִים (הרשע, י, י"ד);
 דָּגִים, גַּם, דָּאגִים (נחמיה, י"ג, ס"ו); בָּלֶט
 (שמואל-א, כ"ד, ה) והשמטה תחת השריטה,
 ועל-הרוב, בְּלֹאטִים. מובן, כי כתיבה זו
 מביאה לידי שגגות רבות בקריאה. ובקשר,
 למשל המלה יִצְטָסוּ (תהלים, נ"ה, ה) באת
 במקום יִצְטָרוּ, שנכתבה יִצְטָסוּ מלא אֶלף.
 תִּצְטָמוּ (ישעיה, ל, כ"א) באה במקום

פרים שפתינו (הרשע, י"ד, ג), גִּדְרָה
 דעויה, במקום, גִּדְרָה הדרויה"ה (תהלים, מ"ב,
 א), מַלְחָה רַע" (ומתרגום "allos ist Freund),
 במקום, מַלְחָה רַע" (משלי, י"ט, ו); מִאֲנָה
 מִנֹח" (ו), במקום, מִנֹח" (איכה, ג,
 מ"ט). גם התקון, גבעת תאמח" (מתרגום
 "Zwillingshügel"), במקום, גבעת אמח" (שמואל-ב, ב, כ"ד), הוא מיתר. ולחנם טרח
 דליטש את עצמו (כמובן, בעקבות חוקרים
 אחרים שקדמוהו) להתקשות במלה היפה
 יִצְטָסוּ (תהלים, מ"ה, ג, מעל מתאים
 לשפת-התאור יִצְטָסוּ, יִצְטָסוּ) ולתקן אותה
 יִצָּה יִצָּה. אל סג הסעיות, שיסודן הוא
 במשימות המתיבה, מכניס דליטש גם את
 הושמטות של אותיות רבות בקצות התבות
 (באות האחרונה או הראשונה), ביוחד כשהאמת
 המפורנה של התבה דומה לאות הראשונה
 של התבה הבאה אחריה. למשל: לְבָה ואין
 מִיֵּל מִשָּׁה ואין אומר חשב" (ישעיה,
 מ"ב, כ"א), זריך לחיותו, לְטִים; מִשְׁמִיל
 הסתים את העם" (שמואל-א, ב, י"ג),
 זריך לחיות, מאת העם"; מְבִי אֶלֶיךָ
 (מלכים-א, כ"א, כ"א, בתביב), וְחַמְבִי את
 ישראֵל (שמואל-ב, ה, ג, גִּדְרָה בכתיב),
 במקום: מְבִיא, חַמְבִיא. וכן גם, וְחַמְבִי
 את" (מלכים-ב, י"ג, ו; ירמיה, ל"ב, ל"ה,
 בפתיב), במקום, חַמְבִיא את". על יסוד זה
 מסכים דליטש לתקן: אַרְיִים מִלְבִּנְזִין,
 במקום, אַרְזִי מִלְבִּנְזִין (יחזקאל, כ"ו, ה) והו
 ואין זה מִכְרָחו; רְחֻקִים מִיִּשְׂרָאֵל במקום
 רְחֻקִים מִיִּשְׂרָאֵל (תהלים, כ"ב, ה) גם זה
 אינו סכרו לפי שמוש לשון כתב-הקדש;
 הִידְעוּנִים, במקום, הִידְעוּנִי (מן השרין);
 (שמואל-א, מ"ה, ט, על יסוד תגרתה שם
 המסוק ג). לפעמים נמצא גם חזיון הפרק
 אתה אתה בקצה התבה נכפלת שלא לצורך
 בקצה הסמוך לה של התבה השניה. הספלה
 זו היא דליטש בסוקו: זה חלק אדם רשע
 שם אֶל" (איוב, כ"ו, י"ג), שצריך לחיותו
 מִנְאֵלִי, עֲרִלִים מִחֲלָלֵי אֲרִבִי (יחזקאל, ל"ג,
 ס"ז), צִלֵּי, חֲלָלֵי אֲרִבִי, יִישְׁרוּם מִדְּבַר
 וצויה" (ישעיה, ל"ה, א), במקום, יִשְׁרִיִּשׁוּ
 מִדְּבַר וצויהו, שֹׁבְבָה העם הזה" (ירמיה,
 ה, ה), תמורת, שֹׁבְבָה העם הזה, ופי' וכי.
 בשאר התקונים הארנה, שהעביר לפניו
 מפחכם כאן, ברואי נמצאו רבים שיש להם
 על מה שיסמכו, אבל יש גם כאלה, שצמחו

בצורסי קלות ידועים היתה באה לטעמים (ולא תמיד) התעוררות (או התעממות) תבטוי (בכל השמות יש דמיונות לזות בערבית — ותאמאלה, ועוד אפני השתנות תבטוי; וכן גם בשפות האירופיות; למשל, בצרפתית — כטוי הא, לו כפו הא, ובטוי הא, חס כפו הא. — ולא רק בשעת התנגשות התנועה עם אות ממוצא חזטט). ממגרוז אין לברא בטרוניה על הגקוד המקבל ולפתוח עליו את כל המר הדין של כללי הדקדוק, ססוף-שוף גם הם אינם תורה מן השמים. על-כל-טעם תקון צלי אש (שמות, י"ב, ה, ועוד) לצלי אש אינו מחייב-השכל לצי, ועוד יותר משנה התקון, מנחיים (טוממחיים) (ז), במקום מנחיים (ישעיה, כ"ה, ו). וכן גם התקון ששקל במקום ששקל (שמואל-ב, י"ה, י"ב) על-כל-טעם הוא מיתר, וספק הוא אם זה פתאים לרוח חספה העברית. את התנה, שאין לה חבר במקרא, ירטי (במדבר, כ"ב, ז"ב) דליטט גורט, ירט (ירוש) ומבטיחו להביא ראה לדבר באלונו הבעל-ט. אשרי המחצוה בכלל, הרבה תקונים במקרא זה הם בלתי-מצליחים.

חזקת תומישי מקדש לטעיות הכתיבה בכתב-הקדש ומתחלק לטעויות אחדים. חספוף וראשון מדבר על הספל שלא לצרך באותיות ולמקרים גם בתבות שלמות. ככל-אחיהת נמצא פעמים אחדות במקרא. ככה נכתבו שודם לצבוסוף (ישעיה, ס"ג, ב) תחת שודם לצבוסוף; ממגרות (יואל, א, י"ז) במקום מגרות (על יסוד תגי, ב, י"ט); צמתתונגי (תהלים, ט"ה, י"ז) תחת צמתוניג, ועוד. על יסוד זה מסכים המחבר לתקן, צבת עיגרי במקום צבת עיגרי (זכריה, ב, י"ב), ובזה הוא מוציא את המלה צבת (שנמצא רק פעם אחת בכתב-הקדש) מאוצר השפה העברית. לטעמים נכפלו צרושים שלמים של שתי אותיות ויותר, למשל: תתמחמו ותמחוי (ישעיה, כ"ט, ט), תחת תתמו יתמחוי (ככה נמצא בספר חבקוק, א, ה), או יגישות מצר תצרני רני פלט תסובבני (תהלים, ז"ב, ז), שבה המלה רניג היא כפל מיתר של סוף המלה הקודמת. — דוגמאות לתבות נכפלות שלא לצורך, מוסד מוסד (ישעיה, כ"ה, ס"ו). תקון זה צריך עיון; יצר קרו (חבקוק, ב, י"ה) המלה הראשונה מיתרה; פרשין ופרשיו (שם, א, ח) את המלה הקודמת;

תמינו או תמינו שנכתבה מלא-אלף; תממינו (כמו שנכתב ראשי, משלי, ו, י"א, תחת ילש, י"ט). יש שנכתבה את רשה שלא במקומה כלל וקלקלה את הקריאה, למשל: מאותף (שמואל-ב, כ"ד, כ"ד) תמורת מאתף, הקומים (מלכים-ב, ט"ז, ז) תמורת תקומים, ולפעמים גם בטוף המלה, כמו וכפר אדמתו עמו (דברים, ל"ב, מ"ג) במקום, אדמת עמו; אשר שלחו (מלכים-ב, י"ט, ט"ז) במקום, אשר שלח (כמו שנאמר בישעיה, ל"ז, י"ז). התחלמות שתי אותיות רבות (ביחוד זו יורד) שכוחה בכתב של המקרא, ועל-הרוב הקריאה נחלק את הגרסה, לפעמים נחקה האות הראה הכתובה בשגגה במקומה הראוי אל מקום שאינו תלם אותה וגרמה לידי טרוט הקריאה, למשל: מבאזי (יחזקאל, מ"ב, י"א) פתא מבאזי (נראה-על יסוד הקס מטעה לתבה הקודמת: וימאזי); מושבותיהם (שם, ל"ז, כ"ג) תחת מושבותיהם; מנאף תחנה (ישעיה, נ"ז, ג) במקום מנאפת תחנה; ינשואי במקום ינשואי (ירמיה, י, ט"ז) ועוד. יש לער, כי האות הראה נכתבה בכתב-יד עתיק אחד בתור עם לקריאה מפעל לתבה, והמעתקים המאוחרים הכניסוה לתוך התבה וטעו במקומה — גם במקרים אלה נמצאו תקונים, שאינם מוכחים לגמרי.

הפרק הרביעי מעביר לפנינו את השגיאות בנקוד כתב-הקדש. אפנם ידוע הוא, כי הנקוד שלנו צפה בומן מאחר, ואף כי סמך בודאי על שלשלת קבלה אריה, על מסורה שהתגלה בעל-פה מדור לדור (כללים רבים של המסורה כבר תוזכרו בתלמוד), לא הצליח במקומות שונים. אבל דוקא אל עיני הנקוד צריך לגשת בכבד-ראש, ואת התקונים האלה יש לעשות בישוד-צד גמור. כשאנו מוצאים בכתב-הקדש גרסאות כמו אמרת או אשתי, הרי נקל להעביר את הקולמוס על חסגול ולשנותו לחירק. וכאן עומדת על חסוף חסאלות הלא גם בעלי הנקוד ידעו בלי שום ספק את הקריאה השגורה בחירק, ומה ראו לנקד בסגול נדמה, כי לנקוד זה יש איזה יסוד; הוא מגלה לנו גונים ידועים של תבטוי הקולי (המונטיקה) העברי העתיק, ער-כמה שנקבעו לפנינו בנקוד הטברני (הנקוד הכפלי ויתר שיטת הנקוד הלטי, כמובן, ברכים אחרים), ויש לחשב, כי

ופסו"י אינו חושב דליטש למיתר ולכפל-
 כתיבה מט"ס של "פרשיו". למעמים תבה
 (או תבות אחדות) חוצצת בין המלה הראשונה
 ובין המלה הכפולה, למשל: "אשר גדלו אתו
 אשר העמדים לפניו" (מלכיסא, י"ב, ה; אשר"
 בפעם השנית מיתר); למעמים צרוף שתי
 תבות (או יותר) נכפל, והצרוף הכפל בא
 תכף אחרי הראשון, או נמצאה ביניהם חציצה,
 למשל: "אל תחצר החיצונה אל החצר החיצונה"
 (יחזקאל, מ"ד, י"ט), גם (על דעת המחבר
 זו היא טעות-סופר) הכפל של, ואמר לך
 בדמיון חיי" (שם, ס"ז, ו), וכן, ויעלו
 ויבאו ירדלים ויעלו ויבאו ויעמדו"
 (מלכיסא, י"ה, ז) — על דעת המחבר בא
 כאל כפל בטעות. גם במבטא הכתוב, וישכב
 רחבעם עם אבותיו ויקבר עם אבותיו"
 (מלכיסא, י"ד, ל"א) מוצא המחבר כפל
 מיתר של שתי התבות, עם אבותיו ומחוק
 אהן (על יסוד דברי-הימים, י"ב, ס"ז;
 מלכיסא, י"א, מ"ח) — ופה נכשל בדבר, כי
 שכה, שהמבטא הכפול: וישכב... עם
 אבותיו ויקבר עם אבותיו חוזר ונכפל
 אחר-כך כמעט בכל מלכי יהודת,
 שמתו מיתה טבעית, בספר מלכים (למשל:
 מלכיסא, ט"ז, כ"ד; כ, ג"א; מ"ב, ה, כ"ד;
 י"ד, ל"ח; ט"ו, כ, וכו') וגם בספר דברי-
 הימים (למשל: דברי-הימים, כ"א, א,
 ועד). שגיאה גסה זו מראה על מעוט
 בקיאותו של המחבר הנכבד בכתיב-הקדוש,
 עד שנעלם מפניו מבטא רחוט כזה, ודרש
 מה שדרש מאהבת החרש. גם דעתו, כי
 בספר: לפני ה' כי בא, כי בא לשפט
 הארץ" (מזמור צ"ו, י"ג) בא כפל, כי בא"
 בטעות וראוי למחוק אותו (על יסוד מזמור
 צ"ה, ט; דברי-הימים, ט"ז, ל"ג), אינה
 מפרעת בדבר זה, כי אין לדחוק את מליצה
 כתב-הקדוש לתוך דפוס אחד ומיוחד. הכפל
 כגון פוסיקי כח לתמונה הנחרדה. ובכלל,
 צורות הכפול של שפת כתב-הקדוש הן הרבה
 יותר עשירות והאשיות מכדי השגת החוקרים
 הנוצרים החדשים, הבאים בדקדוקי-עניות
 שלהם לצמצם את אפשרותן ולשעבדן לכללים,
 שהם למעמים מדמים. — כמו שלמעמים את
 או תבה נכפלת בכתיבה שלא לצורך, ככה
 יקרה גם בכתב-הקדוש, שהאות או התבה
 נשמטת בכתב כשהיא סמוכה לדומה לה.
 בתור דוגמאות מביא דליטש את הגרסאות

וחשש להבה ירשה (ישעיה, ה, כ"ד)
 ומחוקן; ללהבה" (כלומר: החשש פתרה על-
 ידי הלהבה); ומקשות" (תהלים, קמ"א, ט)
 וממוקשות"; ומעלליכם" (כתיבו הקריה
 מעלליכם" — זכריה, א, ד) תחת, וממעלליכם",
 ועוד תקונים שאינם כל-כך מחייבים (למשל,
 במקום, מנוחה תרדיונות" — שופטים, כ,
 פ"ג — הוא מציע; ממנוחה"; במקום:
 התמתחי מוסרי צוארך" — ישעיה, ג"ב, ב —
 ממוסרי צוארך, ועוד). אבל לא רק אחת
 האותיות הדומות נשמטת למקרים, כי גם
 גם אות סתם, וככה צמחו הסרסוטים: שרש"ת
 (שמות, כ"ה, כ"ב) במקום שרשרות" (שם,
 ל"ט, ס"ו); ובתקוממך" (תהלים, קל"ט,
 כ"א) תחת, ובמתקוממך"; הששים" (במדבר,
 ל"ב, י"ז) תחת, הששים" וכו'. וגם מלים
 שלמות נשמטו בטעות בכתיבה. השמטה כזו
 כבר נמצאה במרשה א של בראשית (פ'
 כ"ו); ובכל הארץ" במקום, ובכל חילת
 הארץ" (כן הוא בתרגום השבעים). ודומה
 לזה, ותכל דוד המלך" (שמאל-ב, י"ג,
 כ"ט), שחסרה שם מלה, רוח" (או, נפש").
 במקום, הכל נתן ארונה המלך למלך
 (שמאל-ב, כ"ד, ג) מציע דליטש, ארונה
 צבד המלך למלך" (אף כי לשיטתו היה די
 לו למחוק את ותבה, המלך הנכפלה).
 למעמים באה השמטה כזו בכונת, למשל:
 בן [] שנה שאל במלכו" (שמאל-ב,
 י"ז, א). לדעת המחבר — השאיר כאן הסופר
 (מאיוו סתה) מקום לכתוב בו אחר-כך את
 מספר השנים; בכלל נראה, כי המצאה זו
 אין לה כל יסוד, ובאמת חסרה כאן מלה
 (שנשלמה בתרגומים). — למעמים האותיות
 החלשות מקומן בטעות. לגבירוח אין להציב
 גבול בין החלוף והתנהגה בסגולות השפה
 (סכל — סכל; שלמה — שמלה; מלתעות — מלתעות;
 כשבה — כבשה וכו') ובין החלוף שבא בטעות
 הכתב. התקין, והמעות" במקום, והעמדת"
 (יחזקאל, כ"ט, ז) הוא טוב ונכון, וכן גם
 והצד"ל" במקום, והצד"ל" (חבקוק, ב, ט"ז),
 אבל התקין של, חדל" (ישעיה, ל"ח, י"א),
 להלד" אינו מפרח כלל. בתוך שורש
 התקונים תאלה שכה המחבר את המקוץ
 ונגזרות" (תהלים, ל"א, ל"ג) — ונגזרות",
 שהוא בודאי למירוח, ועוד דברים אחרים
 נעלמו מעיניו. — מלבד הלופי-מקום האותיות
 נמצאו למעמים גם הלופי-מקום התבות.

במדבר, כ, י"ז; כ"א, כ"ב) ועוד רבים. — הסעיף הרביעי כולל את הסעיות, שצמחו על-ידי-זה, שהמתיק לא קרא את האות כהלכתה (מחמת ששטש או סכה אחרת) והחליף אותה בחברתה הדומה לה בצורתה החיצונית (למשל: חי בחי, ולהטך, חי, חי, או מי בי עם רי וכדומה). שגיאות כאלה חן רבות בכתיב-הקדש ואפילו החרדים החרושים את נוסחה כתב-הקדש לדבר קדוש, שאין להרחיק אחריו, יכרחו להודות, כי למעמים נמצאו שגיאות כאלה. די להשוות שתי פרשיות קצרות, שנכמלו בחן מלים ידועות, כמו המסוקים א—ז והמסוקים י"ב—כ"א במקום י"ב של נחמיה, ולראות את השמות: שכניה, רחם, מרסיה, גנתוי, מימן, מצדיה, סלוי ואחר-כך אותם שמות ממש בכתיבה אחרת: שבגיה, חרם, מריה, גנתון, בנימין, מועדיה, סלוי, — כדי להכיר את מקור השגיאות ולהבין, כי נחמיה: מי ביד, מי בבני, רי בני, רי בי וכו'. יש לראות מרשה זו כעין מסחה להבנת השגיאות מסוג זה, ולחנם סכה המחבר אותה ולא השתמש בה. לתקוני השגיאות מהסוג הזה הקדיש ליישם שמונה-עשר עמודים גדולים במחברתו (מעמד 108 עד 121), ומובן, כי יש הרבה תקונים יתרים, ולעמדת-זאת חסרים תקונים בסוחים. ככה סכה המחבר את המלה „גזיר“ (תהלים, ע"א, ו), שבאה כנראה, תחת „גזיר“ (שם, כ"ב, י), מפני שקרא המעתיק את האות חי כמו רי עם זי. למעמים שגה המעתיק בקריאת צרופים-מלים שלמים והעלה בידו, לברא תמיד צוית להרשיעני (תהלים, ע"א, ג) תחת, לביה מצודות להרשיעני (שם, ל"ב, ג), או „בכל עצי ברזשים“ (שמואל-ב, ח, ו) תחת „בכל עץ ובשרים“ (דברי-הימים, י"ג, ח). עוד גרסה כפולה אחת, יושב בשבת תחמוני ראש השלשי הוא עדינו העצני (ש"ב, כ"ג, ח) = „ישבעם בן חמוני ראש השלשים הוא עורר את חניתו“ (דברי-הימים, י"א, י"א), נעלמה מעיני המחבר. בסוף הפרק מראה המחבר על סעיות מתקני המקרא שקדמותו, כי מאהבת החרש קלקלו הרבה יותר משתקנו. חבל, כי לא נותר בזה המחבר בעצמו. בודאי התקונים, וילכד דמשק (מלכים, י"א, כ"ד; ע"ס), ושאלו גרשים מחברותיהם (תהלים, קי"ט, י; שם), אדמו צצמם מפנינים (ז' איכה, ד, ז)

המחבר מראה על שתי תרסאותו „שחין מרה אבעבעות“ ו„שחין אבעבעות מרה“ (שמות, ט, ט, י) והושב רק את השנית לישרה. (גם דבר זה אינו מוכרח). גם התקון, כל סוס מרעה רכבו ומרשיו, במקום כל סוס רכב מרעה ומרשיו (שם, י"ד, ט), אינו גוזף, ויש לראות בו את צורת החשקטה של חוקרי הנוצרים כשהם דגים על שפת כתב-הקדש, כי הם דוחקים את רגלי שכינתה וקובעים לה מצע הקצר מהשתרע. גם התקון: „זוכרתי בריתי את יעקב ואף בריתי את יצחק ואף בריתי את אברהם אוכרי“, במקום לשון הכתוב (ויקרא, כ"ו, מ"א), לא יסעם לתך מבין, ומובן, כי התקון הזה מושך אחריו שני „אם אמר בריתי את היום ובריתי את הלילה“, במקום גרסת המסורה (ירמיה, ל"ג, כ). על-כל-פנים תקון „דבק בשרי לעצמי“, במקום „דבקה עצמי לבשרי“ (תהלים, קי"ב, ו), מראה על חטרסעם גבור, ומעשה ילדות הוא כשבאים התיאלוגים הנוצרים מהזמן החדש לתקן את המיפשה הצוירית של מתברי המזמורים העתיקים. — הסעיף השלישי דן בכתיבה המסעה במקומות ידועים: יסוד שגגה העין, לאמר, מליטת הקולמוס על-מי שחוף מסעה של האותיות הסמוכות במקום. למשל: „ופרק (בכתיב) מנולים“ (ישעיה, ס"ה, ד), במקום „פרק“, שגיאה זו באה מחמת הפי של „מנולים“, וכן „עד אשר עד כתי“ (יהושע, י"ז, י"ד), תחת „על אשר עד כתי“ סבה השגיאה היא „עד“ השנית (אין הדבר מוכרח); וכן גם „בראוך בלאדן“ (מלכים-ב, כ, י"ב), במקום „מראוך בלאדן“; „יען המנכס מן“ (יהזקאל, ה, ז), תחת „יען חמרהכס מן“; „חלב בך-בענה“ (שמואל-ב, כ"ג, כ"ט), תחת „חלד בך-בענה“ (בכתב-יד רבים וגם דברי-הימים, י"א, ל); „ואדבר אליכם אשכים ודבר“ (ירמיה, כ"ה, ג), צריך להיות: „השכם“ ודבר“ (כך נמצא בכמה כתב-יד); „והיא עלתה עליהם“ (יהושע, ב, ח), צריך להיות: „אליהם“; „נמבזה וגמס“ (שמואל-א, ס"ו, ט), תחת „נבזה וגמס“. ודבר זה נמצא גם בתבות שלמותו. לא ידרך הידו הידו לא הידו (ירמיה, מ"ה, ל"ג), צריך להיות: „לא ידרך הדרך הידו וכו'“; „בדרך בדרך“ (דברים, ב, כ"ז), במקום „בדרך המלך“ (כך כתוב בספר

ע"י 10; קדושת (ז) עמים, במקום קצות עמים (חבקוק, ב, יז ע"י 34); ושליו (במקום ושליו) לא יחסר (משלי, ד"א, י"א; ע"י 34) אינם מצלחים כלל. עדיכמה גדולות יריעותיו המקוריות בודוקק העברי גראה שהנקוד הנרוע במקומות רבים בספר, שבדאי לא המניה בלבד אשם בו; ככה בעמוד 12, דוקנים לא הגבו (מחטף); בעמוד 13, הלך הלך מרמה במרמה; בע"פ, נשניי והחקין (המיתר), ינשניי, בשין שמאלית; בעמוד 22, נבוכדנאצר, גם נבוכדנאצר, בצירוח בעמוד 26, הילד (!) (הילד); בעמוד 28, מהשתדלותי (י קדם ר); בעמוד 28 הוא מתקשה בקוד, מנשה (דברי-הימים, ג, י"א) ופניג סמן הקריאה, ומתקן, מנשה (י סוף הקריאה שלנו). גם הנקוד, תפלה (אונזי) אינו מוצא חן בעיני, והוא מתקן בכל-שקש, תפלינה, כי, חלש הנפעל צריך להיות (על-שם לוח הפעלים); תפלינה; ידשנה אינו מוצא חן בעיני והוא מתקן, ידשנה (נמש על-שם לוח הפעלים). בעמוד 73 כתב, והחברך בחסן; בעמוד 113: וירני מדרכי בידו; וכאלה רבים. מסמקים אנו, אם יש לחבר רשות להסיף לקחו בודוקק ובנקוד לספרים הקדמונים (למשל: הקין והכיו, במקום, הוכח, ללא צד, עמוד 28), ועל-כל-שנים הוא קצת משריו על המדה, שהחזיקו לעצמו טובה יתרה על טמעלו זה. בכל-מקום, למרות המגרעות הנזכרות, עלינו לתודות, כי יש חשיבות מסימה לעבודת דליטש זו, ואין לזלזל בערכת: הקרי כתב-הקדש הבאים לא יוכלו להסיה דעתם ממנה. אין כל ספק, כי התועלת היוצאה ממנה היא גדולה הרבה מאותה של, התרמית הגדולה, אשר הוציא המחבר לאור בשנה זו.